

Quarterly.risstudies.org

Article history:
Received 24 January 2024
Accepted 04 June 2024
Published online 08 September 2024

Strategic Studies Quarterly

Volume 27, Issue 2, pp 7-34

P-ISSN: 1735-0272
E-ISSN: 2980-910X

A Semiotic Analysis of the Concept of Security in the Shahnameh, Using Peirce's Framework

Fatemeh Zamani

Asistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran.

Corresponding author email address: f.zamani@kub.ac.ir

Article Info Extended Abstract

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Zamani, F. (2024). A Semiotic Analysis of the Concept of Security in the Shahnameh, Using Peirce's Framework. Strategic Studies Quarterly, 27(2), 7-40.
doi: 10.22034/srq.2024.204532

© 2024 the authors. Published by Research Institute of Strategic Studies (RISS), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

Introduction

The word “security” has a broad meaning and encompasses everything from the innermost individual feelings to the widest international relations. It can include concepts such as freedom from doubt and anxiety on one side, and peace, trust, and well-being on the other. Barry Buzan considers “security” to be the intersection of foreign, economic, and military policies of countries. Arnold Wolfers believes a nation has security when it can protect its basic values without risk, avoid war, and maintain its values when challenged.

The issue of “security” is one of the topics that have always been the focus of Iranian intellectual elders such as Hakim Abulqasem Ferdowsi, Imam Muhammad Ghazali, Khawaja Nasir Toosi, Molana, and Saadi. Among them, Ferdowsi’s Shahnameh is undoubtedly the pioneer of the concept of “security.” He displays this concept, especially “national security” in different ways in the speech, behavior, and actions of the Shahnameh’s heroes. In this vein, the present paper tries to analyze this concept from various aspects in Ferdowsi’s Shahnameh - as one of the prominent epic texts of Iran - using Charles Sanders Peirce’s framework of semiotic theory. The goal is to develop a security model based on the Iranian national epic, drawing from Iran’s rich history and civilization. Through an analysis of the symbolic, iconographic, and profile signs of the “concept of security” in the Shahnameh, the primary questions are: Who are the referent objects of security? What defines security? And which dimensions and types of security are reflected in the Shahnameh?

Methodology

As one of the founders of semiotics, Peirce believes that man can only think through signs. In his model, a sign includes 'representation, interpretation, object': 'representation' is the form that the sign takes; 'interpretation' is the perception created by the sign; and 'object' is what the sign refers to. Peirce believes the relationship between the sign and the signified may be symbolic, iconic, or indexical. The meaning of the 'symbolic aspect' is that the signifier does not resemble the signified but is linked to it based on an arbitrary or conventional association. In the symbolic aspect, the relationship between the signifier and the signified is not direct (i.e., not based on physical or causal similarity), but rather it is determined by social or cultural conventions.

Result and discussion

In the Shahnameh, many words imply the concept of security based on the contractual relationship between the object and the representation. Some of the most important examples that indicate the issue of "security" include signifiers/words such as "safe", "wisdom", "calm", "assured", "peace/reconciliation", "developed", "verdurous", "fame" and so on. Another type of linguistic sign in the Shahnameh that conveys the concept of "security" through a cause-and-effect relationship is the "profile" sign. This means that the words/examples such as "terror", "faith", "covenant", "unity and integration", and "military power" are based on the causal relationship between "social, religious, psychological, political and national security". The cause of the emergence of individual, social and national insecurity is mentioned in the form of index signs such as immorality, unwiseness, violence, lack of strong political power, worldliness, lack of religious faith, magic, and war. In the symbolic sign, the relationship between the representation and the object is based on similarity. Thus, based on this type of sign, the sample has characteristics that evoke the concept of security based on the similarity. In the Shahnameh, various elements symbolize security, including kings and heroes, celestial realms, seasons like spring, and the juxtaposition of opposites such as sheep and wolves.

Conclusion

The semiotic analysis of the concept of "security" in the Shahnameh reveals that, although the term "security" and its modern classifications are not explicitly mentioned in the text; the word "safe" which has the same root as the word security and symbolic signs such as "wisdom", "peace", "goodness", "calm" and "comfort" and "fame" have been used in the concept of security.

Based on the semantic implications and the relationships between these signs, it can be inferred that the symbolic sign of "peace" represents political and national security; while signs like "improvement, prosperity, and comfort" represent economic security. Additionally, the sign "name" reflects mental and personal security. The sign of "wisdom" has a wide range of meanings and includes all aspects of security, including individual, psychological, social, economic, political, and national. In the ancient Iranian thought system and the Shahnameh, to ensure security in its broad sense, it depends on factors such as "faith", "giving", "treaty", "union", and "army", which can be used as index signs. Also, from the perspective of the Shahnameh, threats to security include "unruliness," "ingratitude," "war and grudges," and the "absence of a central government." In semiotic terms, these can be considered as anti-security index signs.

In the Shahnameh, there are two important security referent objects, "Kings" and "Warriors." Because their actions and behaviors are an embodiment of security, they can be referred to as symbolic signs of security. Similarly, the negative actions of "dragon", "demon" and "devil" introduce them as symbolic signs of anti-security. On the security referent object in the Shahnameh, the ancient Iranians believed that the king has "Farrah Yazidi" and that he relies on wisdom, forgiveness, and military power to expand comprehensive security over the country. Adherence to the "covenant" which includes the social and moral obligations of the members of the society towards each other, is considered to be the basis and factor for maintaining social and national security. But the signs that cause the emergence of insecurity include immorality, unwiseness, violence, lack of strong political power, worldliness, lack of Yazidi religion, magic, war, etc. These are index signs that disrupt individual, social, and national security.

Keywords: Security; Shahnameh; Semiotic Theory; Symbolic Sign; Iconic sign; Indexical sign; Charles Sanders Peirce.

Quarterly.risstudies.org

تاریخچه مقاله

دریافت شده در تاریخ ۰۴ بهمن ۱۴۰۲
اصلاح شده در تاریخ ۱۲ فروردین ۱۴۰۳
پذیرفته شده در تاریخ ۱۵ خرداد ۱۴۰۳
منتشر شده در تاریخ ۱۸ شهریور ۱۴۰۳

فصلنامه مطالعات راهبردی

دوره ۲۷، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۳، پیاپی ۱۰۴، صفحه ۷-۳۴

شاپای چاپی: ۱۷۳۵-۰۷۲۷
شاپای الکترونیکی: ۲۹۸۰-۹۱۰X

معناکاوی مفهوم امنیت در شاهنامه با رویکرد نشانه‌شناسی پیرس

فاطمه زمانی

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کوثر، بجنورد، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: f.zamani@kub.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

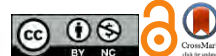
نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

زمانی، فاطمه. (۱۴۰۳). معناکاوی مفهوم امنیت در شاهنامه با رویکرد نشانه‌شناسی پیرس. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۷(۲)، ۴۰-۷.

doi: 10.22034/srq.2024.204532

© ۱۴۰۳ حق نشر (کپی رایت) این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

در شاهنامه فردوسی، به عنوان یکی از برجسته‌ترین متون حماسی ایرانیان، مفهوم امنیت به صورت رمزگان‌های مختلفی بیان شده است که با بررسی و تحلیل آن‌ها می‌توان به نظام اندیشگانی ایرانیان در باب مفهوم امنیت و اشکال مختلف آن، نمادهای آن و عوامل مؤثر در آن پی برد. چارلز سندرس پیرس، یکی از بنیانگذاران نشانه‌شناسی، نشانه‌ها را به سه نوع نمادین (رابطه میان دال و مدلول قراردادی)، شمایی (رابطه دال و مدلول بر اساس شباهت) و نمایای (رابطه دال و مدلول علت و معلولی) تقسیم می‌کند. مقاله حاضر، می‌کوشد مفهوم امنیت را در شاهنامه فردوسی بر مبنای رویکرد نشانه‌شناسی پیرس واکاوی نماید تا بدین پرسش پاسخ دهد که در شاهنامه چگونه از نشانه‌های زبانی برای بیان مفهوم امنیت، مرجع امنیت و عوامل ضدامنیتی استفاده شده است. نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که در شاهنامه هر سه صورت نشانه برای تعریف امنیت کاربرد داشته است. در این اثر اگرچه واژه «امنیت» به کار نرفته است لیکن از واژه‌هایی چون «یمن»، «آرام»، «خوبی»، «خرد»، «آبادانی» و «صلح» به معنای «امنیت» استفاده فراوانی شده است که از نوع نشانه‌های نمادین است. همچنین، در نشانه‌های زبانی چون قدرت، شهرت، داد و دهش، راستی، هنر، ساز و برگ جنگی، لشکر نیرومند و جان برکف، فرمانبرداری تام، تقدس مرز و سرزمین و غیره از نشانه‌های نمایای به شمار می‌رود که در بسیاری از داستان‌های شاهنامه علت امنیت سیاسی و ملی محسوب می‌شود. کلماتی چون ستم، بیدادگری، بی‌خردی، آرز، بدی و اهریمنی، منیت و غرور، جادوگری از نشانه‌های نمایای هستند و رابطه دال و مدلول بر پایه علت و معلولی است. این نوع نشانه‌ها بر ضدامنیت روانی، اجتماعی و اقتصادی جامعه دلالت دارند. پهلوانانی چون زال، رستم، سپهراب و شاهزادگانی چون اسفندیار، سیاوش، کی‌خسرو نشانه‌های شمایی هستند که گفتار و رفتار و کردار آنان دال‌هایی هستند که مدلول امنیت را ترسیم می‌کنند. موجوداتی چون اژدها، دیو و اهریمن از نشانه‌های شمایی ضدامنیت دینی و اجتماعی در نظم نمادین شاهنامه به شمار می‌آیند.

کلیدواژگان: امنیت، شاهنامه، نشانه‌شناسی، نشانه نمادین، شمایی، نمایای، پیرس.

مقدمه

واژه «امنیت» اگرچه در فرهنگ لغت به معنی در معرض خطر نبودن یا از خطر محافظت شدن است اما دایره معنایی بسیار وسیعی دارد و از درونی‌ترین احساسات فردی تا گسترده‌ترین روابط بین‌المللی را شامل می‌شود. از این منظر، «امنیت» می‌تواند دربرگیرنده مفاهیمی چون رهایی از تردید، رهایی از اضطراب، صلح، آزادی، اعتماد و سلامتی باشد. باری بوزان^۱ «امنیت» را فصل مشترک سیاست‌های خارجی، اقتصادی و نظامی کشورها می‌داند. آرنولد ولفرز^۲ در مقاله خود با عنوان «امنیت ملی» می‌نویسد یک ملت زمانی امنیت دارد که بتواند بدون خطر، از ارزش‌های اساسی خود حفاظت کند، از جنگ اجتناب نماید و بتواند در هنگام چالش، ارزش‌های خود را حفظ نماید. رابرت مک نامارا^۳ «امنیت» را به معنی توسعه می‌داند اما نه توسعه نظامی. جوزف بالاز^۴، «امنیت بین‌الملل» را تابع امنیت داخلی و خارجی سیستم‌های مختلف اجتماعی و توسعه سیستم هویتی مبتنی بر شرایط خارجی تعریف کرده است. وی «امنیت اجتماعی» را به عنوان «امنیت داخلی» تعریف می‌کند که کارکرد آن تضمین قدرت سیاسی و اقتصادی طبقه حاکم یا بقای سیستم اجتماعی و درجه مساوی امنیت عمومی است. پنیلوپ هارتلند ثانبرگ^۵ «امنیت ملی» را در توانمندی یک ملت در تعقیب موفقیت‌آمیز منافع ملی‌شان تعریف نموده است (میرعرب، ۱۳۷۹: ۱۳۵-۱۳۶).

مسئله «امنیت» از جمله موضوعاتی است که همواره مورد توجه متفکران و اندیشمندان و ادیبان ایرانی همانند حکیم ابوالقاسم فردوسی، امام محمد غزالی، خواجه نصیر طوسی، مولانا، سعدی و غیره نیز بوده و در آثار آنان به ابعاد مختلف «امنیت» پرداخته شده است. از بین این متفکران، بی‌شک شاهنامه حکیم فردوسی طوسی طلیعه‌دار مفهوم «امنیت ملی» است. فردوسی به اشکال مختلف در گفتار، رفتار و اعمال قهرمانان اثرش مفهوم امنیت به‌ویژه «امنیت ملی» را به نمایش می‌گذارد. از این نظر، «شاهنامه بزرگترین نماد بیان ملیت ایرانی» (امیدسالار، ۱۳۹۶: ۳۳) نامیده شده است. لذا، مقاله حاضر می‌کوشد که مفهوم «امنیت» را از جنبه‌های گوناگون در شاهنامه فردوسی به عنوان یکی از متون برجسته حماسی ایران با تکیه بر نشانه‌شناسی چارلز سندرس پیرس مورد بررسی و تحلیل قرار دهد تا بتواند الگوی امنیتی حماسه ملی ایرانیان را بر

1. Bozan

2. Arnold Wolfers

3. Robert Mecnamura

4. Jozef Balazs

5. Penelop Hartland Thunberg

مبنای پیشینه تاریخی و تمدنی ایران ارائه دهد. بنابراین، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که برپایه بررسی نشانه‌های نمادین، شمایی و نمایه‌ای «مفهوم امنیت» در شاهنامه، چه کسی یا کسانی مرجع امنیت هستند؟ چه چیزهایی امنیت محسوب می‌گردد؟ کدام یک از ابعاد و انواع امنیت در شاهنامه انعکاس یافته است؟.

الف) پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های چندی در زمینه مفهوم امنیت در شاهنامه انجام شده است. محمداصداق کرمزاده یزجی در کتاب *امنیت در شاهنامه* (۱۳۹۴) با گزینش ابیاتی از زبان شاهان شاهنامه از فریدون تا یزدگرد ساسانی، دیدگاه آنان را در خصوص امنیت کشور بررسی کرده است. در این اثر، صرفاً از جنبه سیاسی و ملی به «مفهوم امنیت» پرداخته شده و به دیگر بازیگران تأمین امنیت همانند وزیران، روحانیان، پهلوانان و مردم توجهی نشده است. همچنین، به عوامل ضدامنیتی مانند نیروهای اهریمنی، دشمنان خارجی و تمایلات نفسانی پرداخته نشده است. دانش پژوهان (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «رابطه فرهنگ سیاسی و امنیت در شاهنامه» بر اساس نظریه آلmond و وربا^۱ بدین نتیجه دست یافته که بن‌مایه‌های سیاسی در شاهنامه بر پایه خردورزی، دینداری، دادگری و فره ایزدی نهاده شده است. در این پژوهش نیز به مرجع امنیت و ابعاد گوناگون امنیت پرداخته نشده است. علی‌اصغر نصیری (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «وجوه امنیتی متعالی و متدانی شاهنامه فردوسی»، بر اساس عناصر هفت‌گانه مکاتب امنیتی (از جمله مفهوم، ابعاد، سطوح، استراتژی امنیت و...) پارادایم امنیت متدانی و متعالی را در شاهنامه مورد بررسی قرار داده است. عبدالحمید افراخته و نجف لکزایی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «مرجع امنیت در شاهنامه» بر مبنای نظریه حکمت متعالیه و نظریه دو فطرت امام خمینی^(ع) پژوهش نصیری را در خصوص امنیت متعالی در شاهنامه گسترش داده و بدین نتیجه دست یافته است که در شاهنامه سه مرجع دین، کشور و شهریار برای امنیت وجود دارد. رضازاده زوارم و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در حکومت کی‌خسرو در شاهنامه فردوسی با رویکرد به مبانی مکتب کپنهاگ» بدین نتیجه رسیده‌اند که کی‌خسرو توانسته است با رفع بحران‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی و فرهنگی دوران کی‌کاوس به شکل مطلوب، «امنیت» را در کشور اجرا کند. بنابر آنچه از دستاوردهای تحقیقات پیشین حاصل می‌گردد، چنین به نظر می‌رسد که بیشتر توجه پژوهشگران متوجه مفهوم «امنیت» به‌ویژه

^۱. Almond and Verba

امنیت سیاسی و ملی در شاهنامه بوده است و کمتر به نشانه‌شناسی کلمات و عباراتی پرداخته‌اند که به مفهوم «امنیت» و زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و دینی آن دلالت دارند. لذا، پژوهش حاضر می‌کوشد بر مبنای رویکرد نشانه‌شناسی پیرس، نشانه‌های نمادین، نمایه‌ای و شمایی «امنیت» را در شاهنامه مشخص سازد و از رهیافت نشانه‌شناسی مؤلفه‌های انواع امنیت و مرجع امنیتی را در دنیای باستانی شاهنامه بررسی کند.

ب) مبانی نظری: نشانه‌شناسی پیرس

نشانه‌شناسی^۱ دانشی است که با هر چیزی که بتواند یک نشانه قلمداد شود، سروکار دارد (اکو، ۱۹۷۶: ۷؛ به نقل از چندلر، ۱۳۹۴: ۲۰). از منظر نشانه‌شناسی، نشانه‌ها می‌توانند به شکل کلمات، تصاویر، اصوات، اطوار و اشیا ظاهر شوند. وظیفه نشانه‌شناسی توصیف قراردادهایی است که شالوده طبیعی‌ترین شیوه‌های رفتار و بازنمایی است (کالر، ۱۳۹۰: ۶۵). به عبارتی دیگر، از دیدگاه نشانه‌شناسی، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی انسان مبتنی بر مجموعه‌ای از نظام‌های نشانه‌ای است (کالر، ۱۳۹۰: ۶۶). نشانه‌شناسی علمی است که زندگی نشانه‌ها را در قلب زندگی اجتماعی مورد پژوهش قرار می‌دهد (کریستوا و دریدا، ۱۳۹۸: ۲۸۰). چارلز سندرس پیرس و فردینان دو سوسور از بنیانگذاران نشانه‌شناسی در قرن بیستم هستند که آرای آنان توسط متفکرانی چون چارلز موریس^۲، رومن یاکوبسن^۳، رولان بارت^۴، آلژیرداس ژ. گرماس^۵، توماس ا. سیبیاک^۶ و اومبرتو اکو^۷ ادامه داده شد و دانش نشانه‌شناسی وسعت یافت.

پیرس به عنوان یکی از بنیانگذاران نشانه‌شناسی معتقد است که انسان فقط از طریق نشانه-هاست که می‌تواند بیاندهد (چندلر، ۱۳۹۴: ۴۱). وی یک الگوی سه‌تایی از نشانه ارائه می‌دهد. در الگوی پیرس، یک نشانه دربرگیرنده «نمود/بازنمون^۸، تفسیر^۹، موضوع^{۱۰}» است. «یک بازنمون چیزی است که برای کسی بنا به دلیلی به چیزی دیگر دلالت می‌کند. بازنمون در ذهن آن شخص، نشانه معادلی را پدید می‌آورد... من این نشانه دوم را تفسیر همان نشانه اول می‌نامم. این

1. semiotics

2. Charles Morris

3. Roman Jakobson

4. Roland Bathes

5. Algirdas J. Greias

6. Tomas. A. Sebeok

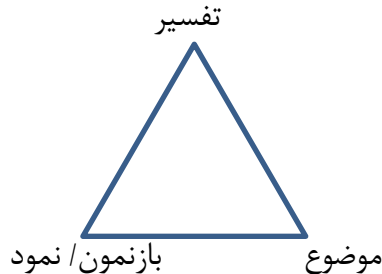
7. Umberto Eco

8. Representamen

9. interpretant

10. object

نشانه دلالت بر یک موضوع دارد» (Peirce, vol 2: 228؛ به نقل از صفوی، ۱۳۹۳: ۲۹). «نمود» شکلی است که نشانه به خود می‌گیرد. «تفسیر» ادراکی است که توسط نشانه به وجود می‌آید و «موضوع» چیزی است که نشانه به آن ارجاع می‌دهد. الگوی پیرس را می‌توان به صورت زیر ترسیم کرد:

همچنین، پیرس معتقد است که رابطه بین نشانه و مدلول ممکن است نمادین^۱، شمایی^۲ و نمایه‌ای^۳ باشد. منظور از «وجه نمادین» این است که دال شباهتی به مدلول ندارد اما براساس یک قرارداد اختیاری به آن مرتبط شده است. از این روی، رابطه میان دال و مدلول می‌بایست آموخته شود. مانند حروف الفبا، علائم نقطه‌گذاری، کلمات، اعداد، چراغ راهنما و پرچم‌ها که هر یک دال‌هایی هستند که کاربران را به مدلول خاصی ارجاع می‌دهند. در «وجه شمایی» مدلول به خاطر شباهت به دال یا به علت اینکه تقلیدی از آن است، دریافت می‌شود. در واقع، در «وجه شمایی» تشخیص مدلول با نگاه کردن، گوش دادن، لمس کردن، چشیدن یا بوییدن چیزی شبیه آن انجام می‌شود؛ مانند تقلید صدا، ماکت، فیلم و اشارات تقلیدی. در «وجه نمایه‌ای» دال / بازنمون اختیاری یا قراردادی نیست بلکه به صورت مستقیم (فیزیکی یا علی) به مدلول / مفهوم / موضوع مرتبط است. این ارتباط می‌تواند مشاهده یا استنتاج شود؛ مثل نشانه‌های طبیعی مانند دود، رعد، جای پا. علائم بیماری‌ها مانند درد، خارش، ضربان قلب؛ وسایل اندازه‌گیری مانند بادنما، دماسنج، ساعت؛ علائم شخصی، حروف اشاره (آن، این، اینجا، آنجا) (چندلر، ۱۳۹۴: ۶۶-۶۷؛ صفوی، ۱۳۹۳: ۳۱). به «نشانه شمایی»، به واسطه شباهتی که بین صورت و معنی وجود دارد «نشانه تصویری» نیز گفته می‌شود. به «نشانه نمایه‌ای» که نوعی رابطه علی بین دال و مدلول وجود دارد، «نشانه طبیعی» نیز گفته می‌شود (صفوی، ۱۴۰۱: ۳۵).

1. symbol
2. icon
3. index

ج) بررسی و تحلیل نشانه‌شناسی «امنیت» در شاهنامه

همانطور که در مقدمه بدان اشاره شد، مفهوم «امنیت» در ابعاد گسترده آن در شاهنامه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بررسی نشانه‌شناختی «امنیت» در این اثر نشان می‌دهد که حکیم فردوسی علاوه بر امنیت سیاسی به انواع دیگر آن همانند امنیت اقتصادی، مذهبی، اجتماعی و روانی نیز توجه داشته است. همچنین، در شاهنامه مرجع امنیت و عوامل مؤثر در حفظ و نابودی امنیت یاد شده است. بنابراین، بر مبنای نشانه‌شناسی پیرس می‌توان اشکال مختلف امنیت را در نشانه‌های نمایه‌ای، نمادین و شمایی شاهنامه واکاوی نمود.

نشانه‌های نمادین امنیت

پیرس نشانه‌هایی را که رابطه بین «بازنمون» و «موضوع» از نوع قراردادی باشد، نشانه «نمادین» می‌داند. در شاهنامه، واژه‌های فراوانی وجود دارد که بر مفهوم امنیت دلالت دارند. برخی از مهم‌ترین بازنمون‌هایی که بر موضوع «امنیت» در این اثر دلالت دارند؛ عبارتند از دال / کلماتی مانند «ایمن»، «خرد»، «آرام»، «امن»، «صلح / آشتی»، «آباد»، «خرم»، «نام» و غیره. در جدول زیر، نقش و کارکردی که هر یک از این واژگان در واکاوی مفهوم امنیت دارند ذکر شده و به برخی از نمونه‌های داستانی آن اشاره می‌شود:

جدول شماره ۱. نشانه‌های نمادین امنیت و کارکردهای داستانی آن

واژه	نقش و کارکرد امنیتی	نوع امنیت	نمونه داستانی
ایمن	نابودکنندهٔ اهریمن، برقراری داد، شادمانی، آزادی، رهایی از رنج	امنیت ملی و دینی	داستان سیاوش، پادشاهی کی خسرو، پادشاهی اسکندر، پادشاهی همای چهرزاد، پادشاهی اردشیر، پادشاهی بهرام
خرد	هدایتگری، عامل شادمانی و غم‌زادی، پیشرفت	امنیت ملی و جهانی، اقتصادی، امنیت روانی و اجتماعی	پیروزی فریدون بر ضحاک، در پادشاهی کی خسرو، نامه کسری به هرمزد، پادشاهی اسکندر
آبادانی	رفاه اقتصادی، تأمین شادمانی، تضمین فرمانبرداری	امنیت اجتماعی	دروان پادشاهی جمشید، فریدون، یزدگرد، نوشین‌روان، همای چهرزاد.
صلح و آشتی	ممانعت از جنگ و درگیری	امنیت ملی	پیشنهاد صلح ایرج به برادرانش سلم و تور، پیشنهاد صلح سهراب به رستم، پیشنهاد صلح رستم به اسفندیار، پیشنهاد صلح افراسیاب به کاوس، پیشنهاد صلح خوشنواز تورانی به ایرانیان، پیشنهاد صلح خاقان چین به انوشیروان.
آسایش	تأمین‌کننده نیازهای مادی	امنیت اقتصادی	پادشاهی انوشیروان، پادشاهی هرمزد، در داستان دوازده رخ، جنگ کی خسرو با افراسیاب، در نبرد با خاقان چین
نام	تأمین‌کنندهٔ احتیاجات روحی و معنوی	امنیت فردی و روانی	کیومرث، هوشنگ، جمشید، رستم، سیاوش، کی خسرو، گیو، فریبرز، اسفندیار، بهمن، نوشین‌روان
خوبی	تضمین فرهی، بی‌مرگی، فرمانبرداری، ضد اهریمن	امنیت روانی	جمشید، منوچهر، زوطهماسب، سیاوش، کی خسرو، شاپور پسر اردشیر، نوشین‌روان
آرام	تضمین قدرت و رفاه	امنیت ملی و اجتماعی و اقتصادی	جمشید، فریدون، منوچهر، نودر، سیاوش، لهراسب، شیروی، نوشین‌روان،

در ادامه چگونگی دریافت مفهوم «امنیت» از این واژه‌ها و کارکردهای امنیتی آنها بررسی و تبیین می‌گردد.

- ایمن: اولین نشانهٔ نمادین یا قراردادی در شاهنامه که بر موضوع/ معنی «امنیت» دلالت دارد، بازنمون/نشانه «ایمن» است. روابط همنشینی بازنمون/ دال «ایمن» با بازنمون‌ها/ دال‌های دیگر همانند «خرد»، «خوبی»، «داد»، «شادمانی» مفهوم «امنیت» اجتماعی و ملی در شاهنامه را آشکار می‌سازد. از نگاه شاهنامه خردمندی، دادگری، شادمانی و خوبی عین «امنیت» است. آنچه اما بیش از هر چیز تهدیدی برای «امنیت» محسوب می‌شود، «اهریمن» و «کیش اهریمنی» است. در داستان سیاوش، هنگامی که رستم به کین‌خواهی

خون سیاوش به توران زمین می‌رود؛ به هنگام صحبت با مردم توران خردمندی و ایمنی را هم‌پایه هم می‌داند و آنچه این امنیت را نابود می‌سازد؛ پیروی از کیش آهرمنی افراسیاب است:

کسی کاو خرد جوید و ایمنی نیازد سوی کیش آهرمنی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۱۹۱)

در نمونه‌ی متنی دیگر از شاهنامه، آغاز دوران پادشاهی کی‌خسرو این‌گونه توصیف شده است که کی‌خسرو برای جهانیان امنیت و خوبی به ارمغان می‌آورد و کنش‌های اهریمنی از بین می‌رود:

جهان شد پر از خوبی و ایمنی ز بد بسته شد دست اهریمنی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۴/۹)

اردشیر شاه نیز یکی از اقدامات مهم خود در راستای برقراری «امنیت» را از بین بردن کیش اهریمنی می‌داند:

بزرگی شما جستم و ایمنی نهبان کردن کیش آهرمنی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۹/۱۸۱)

در وصف دوران پادشاهی همای چهارزاد آنچه که «امنیت» را فراهم می‌آورد «دادگری» پادشاه است:

جهانی شده ایمن از داد او به کشور نبودی جز از یاد او

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۶/۳۵۵)

اسکندر در نامه‌ای به قیدافه «خردمندی» را عامل حفظ «امنیت» در عرصه‌ی هستی می‌داند: خردمندی و شرم نزدیک توست جهان ایمن از رای باریک توست

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۷/۵۱)

- **خرد:** در اندیشه ایران باستان خرد جایگاه بسیار مهمی دارد. در آیین مزدایی، اورمزد^۱ سرور دانایی است که از منش خویش به انسان‌ها خرد بخشیده است: «آنگاه که از برای ما تو ای مزدا در آغاز جهان، دین آفریدی و از منش خویش خرد بخشیدی» (پورداود، ۱۳۸۴: ۴۶۴). در شاهنامه، از زبان بزروجمهر^۲ درباره‌ی خرد آمده است که خرد با ده دیو که عبارتند از آژ^۳،

۱. اورمزد (أهوره مزدا) به معنی سرور دانا، نامی است که زردشتیان به خدا داده‌اند (هینلز، ۱۳۷۵: ۶۹).

۲. بزروجمهر معرب بزرگمهر وزیر خردمند انوشیروان ساسانی است.

۳. آژ به معنی بداندیشی، پس از اهریمن بزرگترین دیو به شمار می‌رود (هینلز، ۱۳۷۵: ۷۲).

نیاز، خشم، رشک، ننگ، کین، دورویی، ناپاک دینی و ناسپاسی مبارزه می‌کند (فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۷/ ۲۹۰). بنابراین، دور از ذهن نخواهد بود، اگر اذعان داشت که شاهنامه فردوسی در واقع «خردنامه» است و فردوسی کاخ عظیم هنر خود را بر ستایش خرد بنا نهاده است. از نگاه فردوسی، «خرد» و «خردوزی» عین «امنیت» است. اگر صاحب‌خردانی چون فریدون، کی خسرو، انوشیروان در مقام پادشاه باشند، امنیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و روانی را برای سرزمین‌شان فراهم می‌آورند. اگر مرجع امنیت، پهلوانان خردمندی مانند سام، زال، رستم و اسفندیار باشند به یاری خرد «امنیت ملی» و «امنیت نظامی» را برای سرزمین خود به ارمغان می‌آورند. اگر مرجع امنیتی در جایگاه رعیت باشد با استعانت از خرد می‌تواند امنیت فردی، روانی، اقتصادی خود را کسب کند. از این روست که در شاهنامه در ستایش خرد آمده است:

خرد رهنمای و خرد دلگشای	خرد دست گیرد به هر دو سرای
ازو شادمانی و زویت غمی است	وزویت فزونی و زویت کمی است
خرد تیره و مرد روشن روان	نباشد همی شادمان یک زمان
خرد چشم جان است چون بنگری	تو بی چشم شادان جهان نسپری

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۳)

بنابراین، خرد به‌واسطه بصیرت و بینشی که برای انسان به ارمغان می‌آورد، «امنیت» او را در جهان تضمین می‌کند. در نمونه‌های داستانی فراوانی از شاهنامه مشاهده می‌گردد که در دوران پادشاهانی که با صفت و ویژگی خردمندی ستوده شده‌اند مانند فریدون، زوطهماسب، کی خسرو، انوشیروان و غیره، «امنیت و رفاه» بر ایران حاکم بوده است. همچنین، پادشاهان در توصیه به جانشینان خود آنان را به خردوزی رهنمون کرده‌اند. به عنوان مثال، کسری در نامه‌ای به پسرش هرمزد او را به رفتار خردمندانه سفارش می‌کند:

تو بیدار باش و جهاندار باش	<u>خردمند</u> و راد و بی‌آزار باش
بدانش دو دست ستیزه ببند	چو خواهی که از بد نیایی گزند

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۸/ ۲۷۷)

- **آبادانی:** آباد، آبادی و آبادانی از واژه‌هایی است که در شاهنامه برای اشاره به «امنیت اقتصادی» با بسامد فراوانی به کار رفته‌اند. واژه «آباد» در فرهنگ لغت به معنی «معمور،

سالم، به‌سامان، منظم، پر و مشحون» (معین، ۱۳۹۱: ج ۱ / ۵) آمده است. نمونه‌های داستانی شاهنامه حاکی از این است که در دوران سلطنت هر پادشاهی که با صفت آبادانی وصف شده است، ایران از مناقشه و درگیری‌های درون‌مرزی و برون‌مرزی به دور بوده است. پادشاهانی که به تأمین امنیت اقتصادی رعیت پرداخته‌اند، توانسته‌اند با قدرت بر قلمرو خود حکومت کنند. به عنوان مثال، در توصیف دوران پادشاهی جمشید اشاره شده است که به واسطه آبادانی کشور، آشوب و فتنه‌ای وجود نداشته است:

تن آزاد و آباد گیتی بروی
برآسوده از داور و گفتگوی
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۴۰)

همچنین، در ابیات مربوط به دوران سلطنت فریدون، «آبادی» برابر است با ثروت و قدرت. لذا، از دیدگاه ایرانیان، پادشاهی که همانند فریدون سرزمینی آباد دارد از امنیت اقتصادی و به تبع آن امنیت سیاسی و ملی برخوردار است:

مرا پادشاهی آباد هست
همان گنج و مردی و نیروی دست
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۸۴)

این دیدگاه که «آبادی» تضمین امنیت اقتصادی و سیاسی مملکت است، در بخش تاریخی شاهنامه نیز به چشم می‌خورد. در این بخش، پادشاهانی چون یزدگرد با تأمین «آبادی»، توانسته‌اند امنیت اقتصادی و اجتماعی ایران را حفظ کنند:

چو این بوم‌ها یکسر آباد کرد
دل مردم پرخرد شاد کرد
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۱۱)

همچنین، دال نمادین «آباد» در معنای «امنیت» در شمار دیگری از داستان‌های پهلوانی و تاریخی شاهنامه آمده است. برای نمونه، در دوران سلطنت انوشیروان «دادگری» و «آبادانی» از اهداف مهم انوشیروان بوده است:

جز از داد و آباد کردن جهان
نبودش بدل آشکار و نهان
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۱۵۵)

• **صلح / آشتی:** در اوستا «صلح» مورد تمجید قرار گرفته است: «رئیس مملکت و بزرگ مملکت که صلح و سازش از برای مملکت خواستار است، ستوده باد» (ایرانی، ۱۳۵۳: ۷۲). بنابراین، مادامی که بین افراد، گروه‌ها و کشورها صلح و آشتی برقرار باشد، امنیت حاصل می‌گردد. در شاهنامه، تورانیان از دشمنان سرسخت ایران به شمار می‌آیند که موجبات

کشتار و ویرانی بسیاری در ایران شده‌اند. لذا، هرگاه که برای مدتی بین این دو کشور صلح برقرار می‌شده است، آسایش و امنیت فراهم می‌آمد. اولین صلح تورانیان با ایرانیان در روزگار پشنگ - پادشاه تورانی - و دوران پادشاهی کی قباد بسته می‌شود:

بنوی یکی باز پیمان نوشت به باغ بزرگی درختی بکشت

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۲، ۷۱)

در این بیت صلح به درخت و سرزمین به باغ تشبیه شده است. همانطور که باغ بدون درخت معنایی ندارد، سرزمین بدون صلح نیز امنیت نخواهد داشت. این تشبیه ضرورت برقراری صلح برای حفظ موجودیت و امنیت جوامع انسانی را مشخص می‌سازد. در همین راستا؛ یکی از داستان‌های شاهنامه که به اهمیت صلح در برقراری امنیت توجه شده است، داستان سیاوش است. در این داستان، افراسیاب تورانی پس از سالها جنگ و خونریزی آنگاه که تاج و تخت و به نوعی امنیت سرزمین خود را در معرض نابودی می‌بیند از شاه ایران تقاضای صلح می‌کند:

که گر من به جنگ سیاوش سپاه نرانم نیاید کسی کینه خواه
نه او کشته آید به جنگ و نه من برآساید از گفتگو انجمن
به جای جهان جستن و کارزار مبادم به جز آشتی هیچ کار

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۳، ۵۲)

داستان دیگری در شاهنامه که بر لزوم برقراری صلح برای حفظ امنیت تأکید دارد، در رزم رستم و اسفندیار است که رستم از اسفندیار تقاضای صلح و سازش دارد:

جز از آشتی ما نبینیم روی نه بالا بود مردم جنگجوی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۶، ۲۴۵)

• **رفاه و آسایش:** در شاهنامه عباراتی چون «جشن‌گاه ساختن»، «دل از کین و نفرین بپرداختن»، «از درد و رنج آگه نبودن»، «تن آسانی داشتن»، «تخت و تاج و نگین داشتن» و مانند آن به معنی آسایش و رفاه است که می‌تواند دلالت بر امنیت اقتصادی و سیاسی داشته‌باشد. برای نمونه، توصیفاتی که فردوسی از دوران پادشاهی کوتاه‌مدت زوطهماسب دارد، به برپایی جشن، نبود رنج و درد و جنگ اشاره شده است. مجموعه این موارد آسایشی را فراهم می‌آورد که هم متضمن امنیت اجتماعی بر ایران است و هم امنیت اقتصادی را محافظت می‌کند:

به هر سو یکی جشن‌گاه ساختند دل از کین و نفرین پرداختند
چنین تا برآمد بر این سال پنج نبودند آگه کس از درد و رنج

به بد وقت ایرانیان کندرو شد آن دادگستر جهاندار زو
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۴۶)

یا سیاوش برای حفظ امنیت اقتصادی و اجتماعی که بر قلمرو ایران حاکم است، از کیکاوس می‌خواهد پیشنهاد صلح افراسیاب را بپذیرد و با برافروختن جنگ این امنیت را نابود نگرداند:

چه جستی جز از تخت و تاج و نگین تن آسانی و گنج ایران‌زمین
همه یافتی جنگ خیره مجوی دل روشنت به آب تیره مشوی
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۶۳)

همچنین، در وصف پادشاهی خسرو انوشیروان واژه «آسایش» مترادف با خوبی و هم نشین با دال/ کلماتی چون داد و بخشایش به کار رفته‌است که معنای «امنیت فردی و اجتماعی» را متداعی می‌سازد:

وگر شاه با داد و بخشایشست جهان پر ز خوبی و آسایشست
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۸/ ۵۴)

در بیت دیگری از دوران پادشاهی هرمزد، واژه «آسایش» با هم نشین شدن با واژه «بخشایش و بخشش» در معنای امنیت اقتصادی و اجتماعی به کار رفته است:

که سرمایه شاه بخشایشست زمانه ز بخشش به آسایشست
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۸/ ۳۱۷)

• **نام و ننگ:** پاسداشت نام و ننگ نیز در شاهنامه از اهمیت بسزایی در حفظ «امنیت فردی، روانی و ملی» برخوردار است. می‌توان گفت تمام هویت قهرمان در حفظ «نام» او نهفته است. در واقع «مرگ» عنصری است که «امنیت فردی و روانی» اشخاص را مختل می‌کند. از این روی، قهرمانان شاهنامه با حفظ «نام» می‌کوشند ثبات و پایداری روحی و معنوی خود را در جهان هستی حفظ کنند. بدین ترتیب، می‌توان گفت برای «امنیت روانی» است که رستم به جنگ با دیوان مازندران می‌رود:

کسی کاو جهان را بنام بلند گذارد به رفتن نباشد نژند
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۹۰)

و همو برای حفظ «نام سیاوش» (یعنی امنیت فردی و روانی) که با ارزش تر از گنج است، توران را به خاک و خون می‌کشد:

اگر جاودانه نمائی بجای همی نام به زین سپنجی سرای

به رنج است گنج و به نام است رنج همانا که نامت به آید به گنج
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۲۰۲)

همچنین، یکی از پرسش‌هایی که بزرگان کشور از انوشیروان می‌پرسند، این است که چگونه «نام» نیک از خویش به جای بگذارند:

یکی گفت کاندرا سرای سپنج
چه سازیم تا نام نیک آوریم
بدو گفت شو دور باش از گناه
نباشد خردمند بی درد و رنج
در آغاز فرجام نیک آوریم
جهان را همه چون تن خویش خواه
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۸/ ۱۲۳)

بنابراین، براساس این ابیات می‌توان دریافت که به‌دست آوردن نام نیک و حفظ آن در اندیشه ایرانیان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و به نوعی امنیت روانی و دینی افراد را تأمین می‌کند.

• **خوبی:** در متون ایران باستان بر دو نوع آفرینش خوب (امشاسپندان^۱ و مینوی خرد^۲) و بد (اهریمن^۳ و دروجان^۴) اشاره شده است (تفضلی، ۱۳۸۵: ۳۱). هرگاه که آفرینش خوب بر جهان تسلط دارد، امنیت برقرار است و هرگاه آفرینش بد قدرت بگیرد، امنیت نیز از بین می‌رود و رنج و مرگ را به همراه دارد. ابیات زیر بر شرایطی دلالت دارد که نیروهای خیر غلبه یافته و مردم در شادمانی، بی‌مرگی و آرامش به سر می‌برند:

چنین تا برآمد برین روزگار
جهان سر به سر گشت او را رهی
چنین سال سیصد همی رفت کار
ز رنج و ز بدشان نبد آگهی
ندیدند جز خوبی از کردگار
نشسته جهاندار با فرهی
ندیدند مرگ اندران روزگار
میان بسته دیوان به سان رهی

۱. امشاسپندان (آمشه سپننه‌ها) هفت وجود یا جلوه خداوند در دین زردشت هستند که عبارتند از: سپننه مینو (سپند مینو)، وُهومَنه (بهمن)، آشه (اردیبهشت)، خَشْتَره ویریه (شهریور)، ارمیتی (اسپندارمد)، هُوروات (خرداد)، اَمِرتات (مرداد). به ترتیب معنی آنها عبارت است از روح نیکوکار، اندیشه نیک، راستی، شهریاری مطلوب، اخلاص، کمال و بیمرگی (هینلز، ۱۳۷۵: ۷۰).

۲. مینوی به معنی روح است و مینوی خرد لقب اهورامزداست.

۳. اهریمن (انگَره مینویو) که رهبر گروه دیوان است. هدف او ویران کردن و تخریب جهان است. نادانی، زبان‌رسانی و بی‌نظمی از ویژگی‌های اهریمن است (هینلز، ۱۳۷۵: ۸۰-۸۱).

۴. اصطلاح «دروج»، «دروغ» یا «فریب» به عنوان لقبی است که به اهریمن به کار می‌رود (همان: ۸۲).

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۴۲)

در ابیات دیگری از شاهنامه واژه «خوبی» در محور همنشینی با واژه «داد» به کار رفته است که دلالت بر کاربرد نمادین این واژه در معنای «امنیت» دارد:

به ایران همه خوبی از داد اوست کجا هست مردم همه یاد اوست
ببزم اندرون آسمان سخاست به رزم اندرون تیز چنگ ازدهاست

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۲۷)

همچنین، در دوران پادشاهی نوشین‌روان، «جهان پر از خوبی و آسایش» است. پیداست نشانه نمادین «خوبی» در بخش تاریخی شاهنامه نیز به معنی «امنیت» به کار رفته است:

وگر شاه با داد و بخشایش است جهان پر ز خوبی و آسایش است

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۵۵)

• **آرام:** نشانه نمادین «آرام» نیز در شاهنامه بر موضوع/مدلول «امنیت» دلالت دارد. بزرگمهر

در پاسخ بدین پرسش انوشیروان که وظیفه رعیت در قبال شاه چیست؟، چنین می‌گوید:

چنان دان که آرام‌گیتیست شاه چو نیکی کنیم او دهد دستگاه
بنیک و بد او را بود دسترس نیازد بکین و به آرم کس

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۴۳)

در ابیات فوق، گذشته از اینکه نشانه نمادین «آرام» به معنی «امنیت» آمده است، به این اندیشه باستانی ایرانیان نیز اشاره دارد که اطاعت از فرامین پادشاه همچون دستورات الهی لازم‌الاجراست؛ چراکه مرجع امنیت و تضمین‌کننده تمام نیازهای مادی و معنوی رعیت در دستان پادشاهان/حاکمان است. در ابیات دیگری از همین دوران نوشین‌روان، «آرام» بر معنای امنیت از نوع اقتصادی دلالت دارد:

بدو گفت کسری که رامش کراست که دارد بشادی همی پشت راست
چنین داد پاسخ که هر کو ز بیم بود ایمن و باشدش زر و سیم

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۲۰۱)

بنابراین، بررسی مهمترین نشانه‌های نمادین «امنیت» در شاهنامه حاکی از این است که هر یک از این نشانه‌ها به یک نوع از انواع امنیت دلالت دارند. نشانه نمادین «صلح» بر امنیت سیاسی و ملی، نشانه‌هایی چون «آبادانی، رفاه و آسایش» بر امنیت اقتصادی و نشانه «نام» بر

امنیت روانی و فردی دلالت دارد. حال آنکه نشانه «خرد» دامنه معنایی گسترده‌ای دارد و تمام ابعاد امنیت شامل فردی، روانی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ملی را در برمی‌گیرد. همچنین، براساس ابیات فوق، در شاهنامه شاهان مرجع حفظ صلح، آبادانی، رفاه، خوبی و خرد هستند.

نشانه‌های نمایه‌ای امنیت

نوع دیگری از نشانه‌های زبانی در شاهنامه که براساس رابطه علت و معلولی مفهوم «امنیت» را منتقل می‌سازند، نشانه‌های «نمایه‌ای» هستند. بدین معنی که واژه‌ها/بازنمون‌هایی همانند «داد و دهش»، «ایمان»، «پیمان»، «اتحاد و یکپارچگی»، «قدرت نظامی» بر پایه رابطه علیت بر موضوع «امنیت اجتماعی، دینی، روانی، سیاسی و ملی» دلالت دارند.

جدول شماره ۲. نشانه‌های نمایه‌ای امنیت در شاهنامه

واژه/ عبارت	مفهوم	نقش امنیتی	نمونه داستانی
داد	عدالت	ایجاد امنیت اجتماعی	پادشاهان دادگر: مرداس، فریدون، منوچهر، سیاوش، کی‌خسرو، لهراسب، پیروز، نوشین‌روان، یزدگرد، همای چهارزاد، اردشیر، شاپور، بهرام گور
پیمان	وفاداری	حفظ امنیت ملی	فریدون، منوچهر، نوذر، سیاوش، لهراسب، اسکندر، رستم و اسفندیار، پادشاهی خسرو پرویز، پادشاهی قباد، داستان دوازده رخ
فرمانبرداری	اطاعت	حفظ امنیت ملی	پادشاهی کی‌خسرو
دین	ایمان	امنیت دینی و فردی	پادشاهی اردشیر شیری، پادشاهی بهرام گور، پادشاهی یزدگرد
پهلوی، پارس و کوچ و بلوچ	اتحاد	امنیت سیاسی و ملی	پادشاهی کی‌خسرو، انوشیروان
جنگ، سپاه، سوار	قدرت نظامی	عامل امنیت سیاسی و ملی	پادشاهی فریدون، منوچهر شاه، کی‌خسرو، انوشیروان
یکی کارورز و یکی گرزدار	تفکیک مشاغل	امنیت اجتماعی	پادشاهی جمشید

- **داد و دهش:** بسامد فراوانی که واژه‌های «داد»، «دهش» و «دادگری» در شاهنامه دارد بر این امر دلالت دارد که مهمترین عاملی که می‌تواند امنیت در مفهوم گسترده آن را فراهم سازد؛ برقراری «داد» یا همان «عدالت» است. از دیدگاه فردوسی، مادامی که پادشاه دادگر باشد، «امنیت» نیز بر جامعه حاکم است:

اگر دادگر باشی و پاک‌دین
و گر بدنشان باشی و بد کنش
جهاندار اگر دادگر باشدی
ز هر کس نیابی به جز آفرین
ز چرخ بلند آیدت سرزنش
ز فرمان او کی گذر باشدی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۱۱۰)

- **فرمانبرداری:** عامل دیگر در برقراری امنیت، فرمانبرداری و تبعیت زیردستان از پادشاه است. در شاهنامه، نمونه‌های فراوانی از فرمانبرداری مردم از پادشاه یا پهلوانان به چشم می‌خورد که عامل حفظ امنیت و ثبات کشور است. برای نمونه، در بخش اساطیری شاهنامه می‌خوانیم:

همه پیر و برناش فرمان‌بریم یکایک زگفتار او نگذریم

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۵)

- و در بخش پهلوانی شاهنامه، گرسیوز در پاسخ به افراسیاب می‌گوید هر آنچه تو فرمان دهی با دل و جان آن را فرمان می‌بریم:

که تو شهریاری و ما چون رهی بران دل نهاده که فرمان دهی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۵۳)

- بنابراین، در شاهنامه فرمانبرداری بی‌چون و چرا از دستورات پادشاهی که صاحب فره ایزدی است، از هرج و مرج و آشوب جلوگیری می‌کند و عاملی برای حفظ امنیت اجتماعی و ملی تلقی شده است.

- **پیمان وفاداری:** پایبندی به «پیمان» که دربردارنده تعهدات اجتماعی و اخلاقی افراد جامعه نسبت به یکدیگر است، زمینه‌ساز و عامل حفظ «امنیت» در شاهنامه محسوب می‌شود. ایرانیان باستان کشور خود را سرزمین «پیمان» می‌دانستند (هینلز، ۱۳۷۵: ۱۲۱). با وفاداری به پیمان «مردمان با هم پیوستگی می‌یابند و دروغ مغلوب می‌شود و اجرای معتقدانه وظایف مرتبط با مناسک موجب می‌شود که خورشید بتابد و باران بیارد» (هینلز، ۱۳۷۵: ۷۴). در داستان‌های شاهنامه نیز پیمان‌شکنی، عامل مرگ پهلوانان، جنگ‌های طولانی و ویرانی سرزمین آنان شده است. از این روی، همه پهلوانان ایرانی، وفاداری به عهد و پیمان را نشانه جوانمردی می‌دانند و پیمان‌شکنی را گناهی نابخشودنی به شمار می‌آورند. نمونه بارز این پایبندی به عهد و سوگند تا پای جان را در وجود پهلوانانی چون افریث و سیاوش می‌توان مشاهده کرد. سیاوش با در نظر گرفتن عقوبت پیمان‌شکنی، با درخواست پدرش مبنی بر شکستن پیمان صلح با افراسیاب مخالفت می‌کند:

به خیره همی جنگ فرمایدم بترسم که سوگند بگزایدم
بدین‌گونه پیمان که من کرده‌ام به یزدان و سوگندها خورده‌ام
اگر سر بگردانم از راستی فراز آید از هر سوی کاستی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۶۷)

بیشتر پیمان‌ها و سوگندها در داستان‌های پرآشوب شاهنامه مانند داستان سیاوش، پادشاهی خسرو پرویز، داستان دوازده رخ، داستان منوچهر، رستم و اسفندیار، پادشاهی کسری به چشم می‌خورد. در واقع، پیمان‌بستن در این داستان‌ها راهکاری برای بازیابی «امنیت» به‌خطرافتاده است.

• **اتحاد و یکپارچگی:** عامل دیگری که نقش مهمی در حفظ تمامیت ارضی و به تبع آن امنیت سیاسی و ملی دارد، اتحاد و یکپارچگی بین اقوام مختلف ساکن در یک سرزمین است. در شاهنامه از اقوام مختلفی چون پارس، پهلوی، کوچ، بلوچ نام برده شده که همه آنها در بدنه نیروهای نظامی و سپاهی حضور دارند. از این روی، تمام اقوام خود را در امور مملکتی سهیم می‌دانند و از برانگیختن فتنه و آشوب پرهیز می‌کنند. به عنوان نمونه، سیاوش برای مقابله با افراسیاب از تمام اقوام ایرانی در سپاه خود بهره می‌برد:

گزین کرد از آن نامداران سوار
دلیران جنگی ده و دو هزار
هم از پهلوی پارس و کوچ و بلوچ
ز گیلان جنگی و دشت سروچ

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۴۲)

• **قدرت نظامی:** برخورداری از سپاه نیرومند و کارآموده و مجرب، عامل دیگری است که موجب امنیت برون‌مرزی می‌شود. برای یک کشور هیچ چیز بیشتر از حفظ تمامیت ارضی اش ارزشمند نیست. در شاهنامه، ایران هر زمان که از سپاهیان مجهز و مجرب برخوردار بوده، از امنیت سیاسی نیز بهره‌مند بوده است:

سپاهی ز ایران چو باد دمان
چو نیزه بدست و چه تیر و کمان

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۴۹)

و هرگاه تعداد سپاهیان و تجهیزات جنگی ایران در مقابل دشمن کم و ناچیز بوده، صدمات و خسارات فراوانی به نیروهای جنگی و به تبع آن ایران وارد شده است. برای نمونه، افراسیاب تورانی که دشمن سرسخت ایرانیان است، در جنگ با شاه نوذر چهارصد هزار نیروی جنگی دارد، در حالی که سپاهیان شاه نوذر ۱۴۰ هزار تن بیشتر نیستند. این امر دلالت بر ضعف «امنیت سیاسی و نظامی» ایرانیان در برابر تورانیان دارد:

سپه را که دانست کردن شمار
بر او چهار صد بار بشمر هزار
بجوشید گفתי همه ریگ و شیخ
بیابان سراسر چو مور و ملخ
اباشاه نوذر صد و چهل هزار
همانا که بودند جنگی سوار

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۱۵)

- **تفکیک مشاغل اجتماعی:** تفکیک‌نکردن وظایف هر یک از طبقات اجتماعی می‌تواند عامل ایجاد ناهماهنگی، اغتشاش و ناامنی اجتماعی در جامعه شود. برای نمونه، در شاهنامه در روزگار ضحاک چنین هرج و مرجی در ایران پدید می‌آید و اولین اقدام فریدون بعد از سلطنت اصلاح ساختار نهادهای اجتماعی و وظایف هر یک از آنان است:

بفرمود کردن بدر بر خروش	که هر کس که دارید بیدار هوش
نباید که باشید با ساز جنگ	نه زین گونه جوید کسی نام و ننگ
سپاهی نباید که با پیشه‌ور	به یک روی جویند هر دو هنر
یکی کارورز و یکی گرزدار	سزاوار هر کس پدیدست کار
چو این کار آن جوید آن کار این	پر آشوب گردد سراسر زمین

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۷۶)

- **ایمان:** در نهایت فردوسی بر این باور است که آنچه می‌تواند موجب امنیتی همیشگی و پایدار شود، ایمان و آموزه‌های دینی است. وی در ابیاتی چند، راهکار رهایی از بدی، بلایا، نژندی و کسب آرامش درونی و رستگاری را در گرو ایمان می‌داند:

چو خواهی که یابی ز هر بد رها	سر اندر نیاری به دام بلا
نگه کن بدین گنبد تیز گرد	که درمان ازویست و زویست درد
از او دان فزونی از و هم شمار	بد و نیک نزدیک او آشکار
ترا دانش و دین رهاند درست	در رستگاری ببایدت جست
و گر دل نخواهی که باشد نژند	نخواهی که دائم بوی مستمند
به گفتار پیغمبرت راه جوی	دل از تیرگی‌ها بدین آب شوی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۸)

نشانه‌های نمایه‌ای ضدامنیت

در شاهنامه، به علت و عامل پدیدآمدن وضعیت ناامنی فردی، اجتماعی و ملی اشاره شده است که به صورت نشانه‌های نمایه‌ای همچون بی‌اخلاقی، نابخردی، بیدادگری، فقدان قدرت سیاسی نیرومند، دنیاطلبی، فقدان فره ایزدی، طلسم و جادو، جنگ و غیره بازنمایی شده است. در جدول زیر، پس از اشاره به نقش و کارکرد هر یک از این نشانه‌ها به ذکر نمونه‌هایی داستانی آن در شاهنامه پرداخته و سپس نمونه‌هایی از ابیات شاهنامه تحلیل و بررسی می‌شود:

جدول ۳. نشانه‌های نمایه‌ای ضد امنیت در شاهنامه

نمونه داستانی	نقش ضد امنیتی	نشانه نمایه‌ای
دروان پادشاهی یزدگرد، دوران پادشاهی هرمزد، پادشاهی شیرویه	امنیت اجتماعی و روانی، امنیت دینی	ناسپاسی
دوران پادشاهی دارای داراب، دوران پادشاهی یزدگرد بزه‌کار، دوران پادشاهی خسرو پرویز، پادشاهی دارای داراب	امنیت اجتماعی	بیداد
مرگ لهراسب شاه	امنیت سیاسی و ملی	فقدان حکومت مرکزی
پادشاهی بهمن، پادشاهی دارای داراب	امنیت ملی	جنگ و کین
جمشید	امنیت ملی	فقدان فره ایزدی

- **ناسپاسی:** در شاهنامه هر زمان پادشاهان پایبند به اصول اخلاقی نبوده‌اند و ناپاکی، آز و طمع بر آنان غلبه داشته، امنیت درونی جامعه نیز مختل شده است. به عنوان نمونه، ضحاک با ویژگی‌هایی چون گستاخی و ناپاکی و سبک‌سری معرفی شده‌است:

جهانجوی را نام ضحاک بود دلیر و سبکسار و ناپاک بود

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۴۵)

این خصایص اخلاقی باعث می‌شود که ضحاک از ابلیس فریب بخورد و با کشتن پدر خود مرداس و سپس با خوراندن مغز جوانان به مارهای روی دوشش، نهایت ناامنی و بیدادگری را در دوران تاریک حکومت خود رقم بزند.

تیرگی درون و آز از دیگر رذایل اخلاقی است که موجب از بین رفتن امنیت دینی و روانی جامعه می‌شود. در شاهنامه هرگاه شاهان و شاهزادگان مغلوب آز و خواسته‌های نفسانی شده‌اند؛ ابتدا امنیت و آرامش روانی خود را از دست داده‌اند و به تبع آن موجبات از بین رفتن آرامش اجتماعی شده‌اند. به عنوان نمونه، زیاده‌خواهی سلم و تور عامل اختلاف آنان با پدر و در نهایت مرگ برادرشان ایرج می‌شود:

چون آمد به کار اندرون تیرگی گرفتند پرمایگان خیرگی

دلش گشت غرقه به آز اندرون به اندیشه بنشست با رهنمون

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۹۱)

علاوه بر این، ناپاکی، بدمهری و گستاخی، بازنمون/ دال‌های دیگری است که عامل نابودی امنیت در بین ساختارهای اجتماعی می‌گردد. چنانکه فریدون بعد از آشوبی که پسرانش سلم و تور برپا می‌کنند، آنها را چنین می‌نامد:

بگو آن دو بی‌شرم ناپاک را دو بیداد و بدمهر و ناباک را

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۱۱۴)

شدن تنگدل در سرای سپنج

وگر آزمندیست و اندوه و رنج

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/۷۱)

مبادا به تو دست دشمن دراز

ز تو دور باد آز و چشم نیاز

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/۸۳)

همچنین، دلبستگی به دنیا و خواسته‌های دنیایی نیز عاملی است که در شاهنامه باعث ازبین‌رفتن امنیت روانی افراد می‌شود. از این نظر فردوسی بعد از روایت داستان‌هایی که شخصیت‌های آن به خاطر دلبستگی به جاه و مقام سرنوشت شومی را برای خود رقم زدند، بر دل‌بریدن از مهر دنیا تأکید می‌کند:

دل از مهر گیتی نباید بشست

یکی پند گویم ترا من درست

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۱۰۵)

نبود حکومت مرکزی: مرجع اصلی امنیت در نظام اندیشگانی ایران باستان «شاه»

است. از این روی، در شاهنامه حتی پهلوانانی چون سام، زال، رستم و اسفندیار، با وجود آنکه در جنگاوری بسیار دلاور هستند و بعضاً از سمت مردم و درباریان پیشنهاد نشستن بر تخت سلطنت را دریافت می‌کنند اما هیچ‌گاه داعیه پادشاهی ندارند. از این نظر، در شاهنامه هر زمان که حکومت مرکزی ضعیف شده یا برای مدتی پادشاهی وجود نداشته است، نامی در ایران زیاد می‌شود و هرکس که اندکی قدرت به دست می‌آورد، ادعای پادشاهی می‌کند. برای مثال، در پادشاهی جمشید آنگاه که فره ایزدی از او می‌گریزد، جمشید، قدرت مرکزی خود را از دست می‌دهد و در هر ناحیه‌ای فردی برپا می‌خیزد و ادعای پادشاهی می‌کند:

یکی نامجوئی ز هر پهلوی

پدید آمد از هر سوی خسروی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۴۹)

- **بیداد:** همانطور که «داد» عامل امنیت است، «بیدادگری» ضدامنیت است و زمینه فتنه و آشوب را در جامعه فراهم می‌آورد. از دیدگاه فردوسی، هرگاه که پادشاهان بیدادگری چون ضحاک، افراسیاب بر جهان حاکم بودند، نه تنها امنیت سیاسی مملکت خود را مختل نموده‌اند بلکه امنیت، اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و روانی جامعه را نیز ویران کرده‌اند. در ابیات زیر مشاهده می‌شود چگونه «بیدادگری» عامل اصلی تزلزل در لایه‌های امنیتی کشور شده است:

همه نیکوی باشد اندر نهان	ز بیدادی شهریار جهان
شود بچه باز را دیده کور	نزاید به هنگام در دشت گور
شود آب در چشمه خویش تیر	نبرد ز پستان نخچیر شیر
نگیرد بنافه درون بوی مشک	شود در جهان چشمه آب خشک
پدید آید از هر سوی کاستی	ز کژی گریزان شود راستی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/۵۳)

بعد از مرگ منوچهر در دوران پادشاهی پسرش نوزر به این علت که نوزر بیدادگری آغاز

می‌کند، فتنه و آشوب در جهان به پا می‌شود و امنیت مملکتش از بین می‌رود:

که بیدادگر شد سر شهریار	بیرین بر نیامد بسی روزگار
جهان را کهن شد سر از شاه نو	ز گیتی برآمد به هر جای غو
ابا موبدان و ردان تیز گشت	چو او رسم‌های پدر در نوشت
دلش برده گنج و دینار شد	همی مردمی نزد او خوار شد

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/۷)

- **جنگ و کین:** مجموعاً ۲۰۱ مورد جنگ در شاهنامه رخ داده است (سرامی، ۱۳۹۲: ۴۳۰). بنابراین، شاید بتوان گفت بازنمون/ نشانه «جنگ» و «کین» اصلی‌ترین عامل ضدامنیتی در شاهنامه محسوب می‌شود. جنگ‌های بخش اساطیری شاهنامه در ارتباط با نیروهای اهریمنی و دیوان است؛ مانند جنگ کیومرث، هوشنگ و سیامک با دیوان که این جنگ‌ها ماهیت دینی دارند و به نوعی امنیت دینی جامعه را تحت تأثیر می‌گذاشتند. بیشتر جنگ‌های شاهنامه مربوط به بخش پهلوانی آن است؛ مانند جنگ ایران با توران، مازندران، هاماوران و جنگ پهلوانان ایرانی با انیرانی مانند جنگ رستم و افراسیاب، رستم و اشکبوس، فرامرز با آزاد تورانی یا با سرخه و غیره. در بخش تاریخی نیز جنگ ایران با رومیان و یونانیان و اعراب مشاهده می‌گردد. جنگ‌های بخش پهلوانی و تاریخی بیشتر امنیت ملی ایران را تهدید می‌کند؛ گرچه این جنگ‌ها رنگ و بوی دینی نیز دارند و بر امنیت دینی جامعه ایرانی تأثیرگذار بوده‌اند. برای نمونه، هنگامی که اغریث، برخلاف میل افراسیاب اسیران ایرانی را رها می‌کند، افراسیاب به او می‌گوید در جنگ جای گذشت و بخشش نیست و مرد جنگجو از روی کین می‌جنگد و خردمندانه نمی‌اندیشد:

بفرمودمت کای برادر بکش که جای خرد نیست و هنگام هش

بدانش نیاید سر جنگجوی
نیاید به جنگ اندرون آبروی
سر مرد جنگی خرد نسپرد
که هرگز نیامیخت کین با خرد

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۲)

کینه و نفرت چنان در دل افراسیاب جای گیر شده است که حتی نزدیکترین افراد خانواده او نیز از آتش خشم او در امان نیستند. افراسیاب برادرش اغریث و دخترش فرنگیس و دامادش سیاوش را می‌کشد.

همچنین، در بخش پهلوانی شاهنامه جنگ با دیوان که سمبل و نماد دشمنانی هستند که از قدرتی برتر برخوردارند، توصیه نشده است. به عنوان نمونه، آن‌گاه که کیکاوس تصمیم می‌گیرد که به جنگ با دیوان مازندران برود. تمام پهلوانان ایرانی، مانند طوس، گودرز، گشواد، گیو، خراد، گرگین و ... اظهار نگرانی می‌کنند؛ چراکه می‌دانند شاهان پر قدرت تر از کیکاوس مانند ضحاک و کی‌قباد و فریدون هیچ یک به جنگ با دیوان نرفته‌اند:

ز ما و ز ایران برآمد هلاک
نماند برین بوم و بر آب و خاک
که جمشید با فر و انگشتری
بفرمان او دیو و مرغ و پری
ز مازندران یاد هرگز نکرد
نجست از دلیران دیوان نبرد

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۲)

جنگ علاوه بر کشتار فجیع انسانی که امنیت فردی و اجتماعی را مختل می‌سازد، باعث ویرانی و نابودی شهرها و روستاها می‌شود. در نتیجه امنیت اقتصادی مردم را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد:

بشد تا در شهر مازندران
ببارید شمشیر و گرز گران
زن و کودک و مرد با دستوار
نیافت از سر تیغ او زینهار
همی کرد غارت همی سوخت شهر
همی کرد غارت همی سوخت شهر

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/۲)

- **فقدان فره ایزدی:** فره فروغی است ایزدی که برای صاحبش زندگی طولانی، موفقیت، قدرت و ثروت و دارایی، برکت و اقبال را به همراه می‌آورد. همچنین، فره نماد مشروعیت لاهوتی شاه آرمانی و نشان فروزان شهریار است (Bailey, 1971: 29-31). در اوستا از سه فره زرتشت، فره آریایی و فره کیانی یاد شده است. فره زرتشت جنبه و صبغه‌ای تماماً دینی و لاهوتی دارد، اما فره آریایی وجهه ملی فره به شمار می‌رود که خاص عموم ایرانیان بوده و سبب برخورداری آنان از مواهبی مانند چهارپایان، گله، رمه، ثروت، شکوه، خرد و دولت

می‌شود (بهار، ۱۳۹۰: ۱۰۹). فره کیانی نیز همان فره شاهی است، فروغ الهی و خدادادی است که هر کس آن را به دست آورد، به تقدس معنوی و شکوه شاهی می‌رسد. در شاهنامه، هرگاه پادشاه دچار غرور و خودبرزگبینی شود، فره ایزدی از او دور و آشوب و فتنه در قلمرو وی آغاز می‌شود. برای مثال جمشید آن‌گاه که به توانایی‌های خود مغرور می‌شود، قدرت و به تبع آن امنیت سیاسی ایران را به خطر می‌افکند:

چو این گفته شد فرّ یزدان ازوی
منی چون بپیوست با کردگار
به یزدان هر آنکس که شد ناسپاس
بگشت و جهان شد پر از گفتگوی
شکست اندر آورد و برگشت کار
به دلش اندر آید ز هر سو هراس
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۴۳)

نشانه‌های شمالی امنیت

در نشانه شمالی رابطه بین بازنمون و موضوع مبتنی بر شباهت است. بدین ترتیب، بر اساس این نوع نشانه، بازنمون از ویژگی‌هایی برخوردار است که بر پایه رابطه مشابهت مفهوم امنیت را تداعی می‌کند. در شاهنامه، برخی از شاهان و پهلوانان، مکان‌هایی مانند بهشت، زمان‌هایی مانند بهار، اتحاد اضدادی همچون میش و گرگ، نشانه‌های شمالی هستند که امنیت را بازنمایی می‌کنند:

جدول ۴. نشانه‌های شمالی امنیت در شاهنامه

واژه	نقش امنیتی	نمونه داستانی
شاه	امنیت ملی	پادشاهی اردشیر، پادشاهی شاپور، پادشاهی اردشیر نیکوکار، پادشاهی نوشین‌روان
پهلوان	امنیت ملی	سام، زال، رستم، اسفندیار، گیو، گودرز، فرامرز، قارن، گسته‌م
بهشت	امنیت روانی، اجتماعی	دوران پادشاهی کی‌خسرو، دوران پادشاهی نوشین‌روان.
میش و گرگ	امنیت ملی و اجتماعی	پادشاهی گشتاسب، پادشاهی نوشین‌روان، پادشاهی منوچهر، پادشاهی کی‌خسرو
بهار	امنیت اقتصادی، امنیت روانی	پادشاهی بهرام گور، انوشیروان، خسرو پرویز

- **پادشاه:** پادشاه مرجع تمام و کمال امنیت در شاهنامه است. هرگاه پادشاهان اهل داد، مردانگی، نیکی، پاکي، خردمندی، جنگاوری، صلح‌دوستی، شکوه و عظمت باشند، مظهر و شمالی از امنیت در معنای گسترده آن محسوب می‌شوند:

چو دیهیم شاهی به سر بر نهاد
به داد و به آیین و مردانگی
منم گفت بر تخت گردان سپهر
جهان را سراسر همه مزده داد
به نیکی و پاکي و فرزاندگی
همم خشم و جنگ است و هم داد و مهر

زمین بنده و چرخ یار من است
همم دین و هم فره ایزدیست
سر تاجداران شکار من است
همم بخت نیکی و هم بخردی است
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۳۴)

• **پهلوان:** پهلوان کسی است که با کنش‌هایی قهرمانانه و سلحشورانه از حریم مرزهای کشور دفاع می‌کند. بنابراین، پهلوانانی چون سام، زال، رستم، اسفندیار، گیو، قارن، گشواد، طوس، خراد، بیژن و غیره با قدرت و نیروی جنگاوری خود می‌توانند در برابر دشمنان ایران ایستادگی کنند و حافظ جان و مال و ناموس ایران باشند:

جهان ایمن از تیر و شمشیر توست
سر ماه با چرخ در زیر توست
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳/ ۴۲)

در شاهنامه، زال به ویژگی‌هایی چون تنومندی، آرامش، فر، خردمندی و جنگاوری توصیف شده است که این ویژگی‌ها و خصلت‌های رفتاری نمایانگر تجسم امنیت در وجود زال است:

پس آراسته زال را پیش شاه
گرازان بیاورد سالار بار
به زرین عمود و به زرین کلاه
شگفتی بماند اندر او شهریار
بران برز بالای آن خوب‌چهر
که فر کیان دارد و جنگ شیر
تو گفتی که آرام جان است و مهر
دل هوشمندان و آهنگ شیر
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۱۴۸)

همچنین، پهلوانی چون زال نگرهبان کشور و پشت‌وپناه پادشاه به شمار می‌آید. لذا، می‌توان گفت پهلوانان بازوهای حفظ قدرت و امنیت ملی هستند:

همیدون مرا پشت گرمی به دوست
نگهبان کشور به هنگام شاه
که هم پهلوان است و هم شاه دوست
ازویست رخشنده فرخ کلاه
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۷)

و هرگاه پادشاهی راه بیدادگری و بی‌خردی را در پیش می‌گرفت، این پهلوانان بودند که عدل‌وداد (یعنی امنیت) را مجدداً به ایران بازمی‌گرداندند. در نبود شاه نیز، اداره کشور و محافظت از آن بر عهده پهلوانان بوده است:

به میلاد بسپرد ایران‌زمین
بدو گفت گر دشمن آید پدید
کلید در گنج و تاج و نگین
ترا تیغ کینه باید کشید
ز هر بد بزال و به رستم پناه
که پشت سپاهند و زیبای گاه
(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۸۴)

• **بهشت:** در شاهنامه، برای توصیف امنیت از مکان‌هایی که منتهی‌الیه آروزی بشری است، نظیر واژه «بهشت» استفاده شده است. بنابراین، هر زمان که امنیت بر کشور حاکم بوده، آن را به بهشت تشبیه کرده است. در دوران فریدون، دنیا همچون بهشت، محل آسایش و آرامش است:

بیاراست گیتی بسان بهشت به جای گیا سرو گلبن بکشت

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۸۱)

• **بهار:** واژه بهار با تصاویر دل‌انگیز و خوشایندی که در جان و روح ایجاد می‌کند، در شاهنامه به عنوان نشانه‌ای شمایی از امنیت به کار رفته است. همان‌گونه که در بهار هوا متعادل و دلپذیر است، در سرزمینی که امنیت حاکم است، همه پدیده‌ها مطلوب و زیبا به نظر می‌رسد. بنابراین، امنیت همچون بهار موجب پدیدآمدن آرامش، زیبایی، طراوت در جامعه می‌شود:

که مازنداران شهر ما یاد باد همیشه بر و بومش آباد باد

که در بوستانش همیشه گل است به کوه اندرون لاله و سنبلست

هوا خوشگوار و زمین پرنگار نه گرم و نه سرد و همیشه بهار

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲ / ۷۷)

نمونه دیگر از این نوع نشانه را در ابیات مربوط به پادشاهی کی‌خسرو می‌شود که دوران پادشاهی او نمونه تمام عیار امنیت در شاهنامه است:

بکشید و خوبی به کار آورید چو دیدند سرما بهار آورید

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۴ / ۲۳۰)

• **میش و پلنگ / گرگ و میش:** نشانه شمایی دیگری که دلالت بر وجود امنیت در جامعه دارد، حضور عناصر متضادی چون میش و پلنگ در کنار یکدیگر است. به عنوان مثال، سام در نامه‌ای که به منوچهرشاه می‌نویسد از او به عنوان کسی یاد می‌کند که میش و گرگ را با یکدیگر دوستی داده است؛ بدین معنی که توانسته است هر نوع اختلاف و درگیری را حل کند و امنیت برقرار سازد:

همان از دل پاک و پاکیزه کیش به آبشخور آری همی گرگ و میش

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱ / ۲۰۲)

از این پس نه آشوب خیزد نه جنگ به آبشخور آیند میش و پلنگ

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۳ / ۸۳)

این نوع توصیف امنیت در خصوص دوران پادشاهی گشتاسب، پادشاهی اورمزد، پادشاهی نوشین‌روان نیز در شاهنامه به کار رفته است.

نشانه‌های شمالی ضدامنیت

در شاهنامه «اژدها»، «دیو و اهریمن» با خصایص و ویژگی‌هایی توصیف شده‌اند که امنیت دینی، فردی و روانی، اقتصادی و ملی را تهدید می‌کنند. از این روی، این موجودات را می‌توان نشانه‌های شمالی ضدامنیت به شمار آورد.

واژه	ویژگی	نقش ضدامنیتی	نمونه داستانی
اژدها	ناپاک، پدیدآورنده ترس، خشکسالی	ضد امنیت اقتصادی	داستان ضحاک، مبارزه سام با اژدها، مبارزه رستم با اژدها، جنگ اسفندیار با اژدها، رزم اردشیر، اسکندر، بهرام چوبین با اژدها.
دیو	افسونگر و جادوگری	ضد امنیت ملی، ضد امنیت روانی، امنیت دینی	جنگ رستم با دیوان مازندران، جنگ رستم با اکوان دیو، پادشاهی یزدگرد، پادشاهی قباد.
اهریمن	بدکنش و ریمن	ضد امنیت فردی و روانی، امنیت ملی، امنیت دینی،	داستان کیومرث، سیامک، هوشنگ، ارجاسب تورانی، نوش‌زاد پادشاهی شیرویه

- اژدها:** واژه اژدها در زبان سانسکریت و ایران باستان به گونه‌ی اهی (ahi)، اوستایی، ازی (azi) فارسی میانه و اژدهاک (azdahag) آمده است (امیدسالار، ۱۳۸۴: ۱/ ۳۵۷). در روایات ایرانی، اژدها موجودی کوه‌پیکر، دم‌آهنج، آتش‌گام، دودافکن، دوزخ‌دهن و زهرافشان، با موهای آویزان و کشان چون کمند، زبانی سیاه و بزرگ، چشمان پر خون، دندان‌های دراز و شاخ‌مانند، بانگی بلند، تنی پرپشیزه، دمی گره در گره توصیف شده است (آیدنلو، ۱۳۹۰: ۷۳۲). براساس باور ایرانیان باستان، اژدهاکشی از نشانه‌های مشروعیت و سزاواری پادشاه است (خالقی‌مطلق، ۱۳۸۸: ۳۳۱). در شاهنامه، شاهان و پهلوانان اژدهاکشی وجود دارند که با نابودی اژدها می‌توانند امنیت را به ارمغان بیاورند. به عنوان مثال، فریدون با غلبه بر ضحاک باری دیگر جهان را از ناپاکی و پلیدی نجات می‌دهد:

ببرم بی اژدها را ز خاک بشویم جهان را ز ناپاک پاک

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۷۰)

سام با کشتن اژدهای کشف‌رود، به ترس و وحشت مردم پایان می‌دهد:

جهان را ازو بود دل پهراس همی داشتندی شب و روز پاس

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۲۷۲)

رستم در خون سوم خود با اژدها مبارزه می‌کند و آن را می‌کشد:

چو رستم بر آن اژدهای دژم نگه کرد برزد یکی تیز دم

بیابان همه زیر او بود پاک روان خون گرم از بر تیره خاک

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱۲/۹۷)

اسفندیار برای رهایی خواهران خود از چنگ ارجاسب، در خون سوم با اژدهای مخوفی رویاروی می‌شود و آن را می‌کشد:

همی گفت کین اژدها را که کشت مگر آنکه بودش جهاندار پشت

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱۶/۱۷۶)

اسکندر در شاهنامه برای اینکه مشروعیت پادشاهی بر ایران را داشته باشد همچون شاهان و پهلوانان ایرانی، اژدهایی را می‌کشد:

یکی اژدهایست زان سوی کوه که مرغ آید از رنج زهرش ستوه

سکندر بفرمود تا لشکرش یکی تیرباران کنند از برش

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱۷/۷۱)

بهرام چوبین با کشتن اژدهایی موسوم به شیر کبی و نجات دختر خاقان چین به عنوان شاه ایران خوانده می‌شود:

وزان پس بشمشیر یازید مرد تن اژدها را به دو نیم کرد

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۹/۱۴۵)

نبرد اردشیر با کرم هفتواد که در زمره ستیز با خشکسالی به شمار می‌آید (بهار، ۱۳۷۶: ۳۸) در واقع می‌تواند نشانه‌ای شمایی از عدم امنیت اقتصادی در دوران پادشاهی اردشیر باشد. کشته‌شدن این کرم اژدهاوش توسط اردشیر می‌تواند دلالت بر اقدامات وی برای تجدید «امنیت اقتصادی» باشد:

چون آن کرم را بود گاه خورش از ارزیر جوشان بدش پرورش

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۷/۱۵۲)

- **دیو**: واژه «دیو» که از ریشه «دوا» گرفته شده، به معنی «خدای دروغین» است (کرتیس، ۱۳۸۶: ۲۲). در واقع پس از جدایی ایرانیان از هندیان، خدایان مشترک قدیم یعنی دیوان که مورد پرستش هندوان بودند، نزد ایرانیان گمراه‌کنندگان و شیاطین خوانده شدند (برزگرخالقی، ۱۳۷۹: ۷۷). در شاهنامه دیو به معنی ایزدان باطل، مهاجمان و دشمنان و ویژگی‌های زشت و اهریمنی انسان آمده است. بنابراین، دیوها با ویژگی افسونگری و

جادوگری، نشانه‌ای شماییلی از «ضد امنیت فردی، دینی، اجتماعی و سیاسی» به شمار می‌روند. به عنوان مثال، در داستان کیومرث دیوها با کشتن سیامک فرزند کیومرث می-کوشند «امنیت دینی» را به خطر بیندازند و با از بین بردن سیامک از گسترش دین اهورایی جلوگیری کنند:

همه نره دیوان و افسونگران
شددن انجمن دیو بسیار مر

برفتند جادو سپاهی گران
که پر دخته مانند از او تاج و فر

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۳۷)

یا در داستان مبارزه رستم با دیوان مازندران، دیو شماییلی از نیروهای مهاجم و دشمن است که با به اسارت گرفتن کی کاوس، «امنیت ملی» را که شاه حفظ و نگاهبان آن است، به مخاطره بیفکنند:

نه ارژنگ مانم نه دیو سپید
به نام جهان آفرین یک خدای

نه سنجه نه پولاد غندی نه بید
که رستم نگرداند از رخس پای

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۲/ ۹۰)

• **اهریمن:** اهریمن، سر کرده همه دیوان است که به دیوان دیو معروف است (داعی الاسلام، ۱۹: ۱، ۴۲-۴۳). اهریمن قدرت آفرینش‌گری دارد و پتیاره و پرگزند است. وی در برابر آفرینش نیک اهورامزدا، آفرینش اهریمنی خود را آشکار می‌کند و جهان بدی را می‌آفریند (داعی الاسلام، ۱۹: ۶). او در سرزمین‌های نیک آفریده اهورامزدا، اژدها، زمستان، گرمای سخت، خرفستان، سست‌باوری، ناهنجاری‌های اخلاقی و انواع گناه را می‌آفریند (داعی الاسلام، ۱۹: ۱، ۲-۲۰). بر این اساس، در شاهنامه اهریمن، نشانه شماییلی «ضد امنیت» به شمار می‌رود که با کنش‌های ناپسند خود، اولین موجود/ دشمنی است که امنیت حاکم بر سرزمین‌های اهورایی را برهم می‌زند. در بخش اساطیری شاهنامه، رویارویی کیومرث، سیامک و هوشنگ با اهریمن مشاهده می‌شود. برای مثال، در بیت زیر به کنش گناه‌آلود اهریمن اشاره شده است:

به گیتی نبودش کسی دشمن
مگر بدکنش ریمن آهرمن

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۲۹)

اهریمن با کشتن سیامک، مرگ که مفهومی ضد امنیتی است، برای انسان‌ها پدید می‌آورد. علاوه بر این، اولین جنگی که در شاهنامه رخ می‌دهد، مربوط به کین‌خواهی کیومرث از اهریمن و دیوان است. می‌توان گفت کنش‌های اهریمنی امنیت روانی و اجتماعی جوامع انسانی را تهدید

می‌کند. همچنین، اهریمن به عنوان یک نشانه شمایل‌ی ضدامنیتی در بخش پهلوانی و بخش تاریخی شاهنامه کاربرد دارد. به عنوان مثال، در بخش پهلوانی شاهنامه، ارجاسب تورانی از زرتشتیان و آتش‌پرستان ایرانی با عنوان اهریمن یاد کرده است که تهدیدی برای امنیت ملی و دینی توران به شمار می‌رود:

نگر تا کرایایی از دشمنان از آتش‌پرستان و آهرمنان

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۶/ ۱۳۸)

یا در آغاز پادشاهی شیرویه آمده است که به ایرانیان می‌گوید جهان را از کردار اهریمنی پاک خواهد کرد:

جهان را بداریم با ایمنی بپریم کردار آهرمنی

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۹/ ۲۵۵)

همانطور که مشاهده می‌شود، اهریمن در بیت فوق در تضاد و تقابل با ایمنی قرار گرفته است. شیرویه آشوب و ناآرامی که در آغاز سلطنتش بر ایران حاکم است را نتیجه کردار و کنش اهریمن می‌داند. مطابق با باورها و اعتقادات باستانی ایرانیان، تنبل و جادویی و طلسم (نیروهای اهریمنی) عاملی برای از بین رفتن امنیت سیاسی و روانی است. برای نمونه، در دوران پادشاهی ضحاک، جادو و طلسم امنیت ایرانیان را به مخاطره افکنده است و با پیروزی فریدون بر ضحاک، باری دیگر آرامش و امنیت به این سرزمین باز می‌گردد:

بدو گفت شاه آفریدون توئی که ویران کنی تنبل و جادویی

کجا هوش ضحاک بر دست تست گشاد جهان بر کمر بست توست

(فردوسی، ۱۳۹۳: ج ۱/ ۷۰)

نتیجه‌گیری

بررسی نشانه‌شناختی مفهوم «امنیت» در شاهنامه نشان می‌دهد اگر چه واژه «امنیت» و انواع تقسیم‌بندی‌های کنونی از آن به کار نرفته است؛ لیکن واژه «ایمن» که هم‌ریشه با کلمه امنیت است و نشانه‌های نمادینی چون «خرد»، «صلح»، «خوبی»، «آرام»، «آسایش» و «نام» به مفهوم امنیت کاربرد داشته است. بنابر دلالت‌های معنایی و روابط هم‌نشینی این نشانه‌ها می‌توان گفت نشانه نمادین «صلح» بر امنیت سیاسی و ملی؛ نشانه‌هایی چون «آبادانی، رفاه و آسایش» بر امنیت اقتصادی؛ نشانه «نام» بر امنیت روانی و فردی دلالت دارد. نشانه «خرد» دامنه معنایی گسترده‌ای دارد و تمام ابعاد امنیت شامل فردی، روانی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ملی را

در برمی‌گیرد. در نظام اندیشگانی ایران باستان و شاهنامه، تأمین امنیت در مفهوم وسیع آن به عواملی چون «ایمان»، «داد»، «پیمان»، «اتحاد»، «سپاه» بستگی دارد که از آنها می‌توان به عنوان نشانه‌های نمایه‌ای امنیت یاد کرد. همچنین، از دیدگاه شاهنامه مسائلی که امنیت را از بین می‌برد، عبارتند از «بیدادگری»، «ناسپاسی»، «جنگ و کین» و «نبود حکومت مرکزی» که از حیث نشانه‌شناسی، می‌توان آنها را نشانه‌های نمایه‌ای ضدامنیتی نامید. علاوه بر این، در شاهنامه دو مرجع مهم امنیتی «شاهان» و «پهلوانان» هستند که چون کردار و کنش رفتاری آنان تجسمی از امنیت به شمار می‌رود، می‌توان از آنان به عنوان نشانه‌های شمایی امنیت یاد کرد. همانطور که اعمال و کردار منفی «اژدها»، «دیو» و «هریمن» آنان را به عنوان نشانه‌های شمایی ضد امنیت معرفی می‌کند. آنچه از حیث مرجع امنیتی در شاهنامه حائز اهمیت است، باور ایرانیان باستان به بر خورداری پادشاه به عنوان مرجع امنیتی کشور از «فرّه ایزدی» و استعانت از خرد، داد و بخشایش و قدرت نظامی برای گستراندن امنیتی همه‌جانبه بر کشور است. پایبندی به «پیمان» که در بردارنده تعهدات اجتماعی و اخلاقی افراد جامعه در قبال یکدیگر است، زمینه‌ساز و عامل حفظ امنیت اجتماعی و ملی در شاهنامه محسوب می‌شود. عامل دیگری که نقش مهمی در حفظ تمامیت ارضی و به تبع آن امنیت سیاسی و ملی دارد، اتحاد و یکپارچگی بین اقوام مختلف ساکن در یک سرزمین است. در شاهنامه اقوام مختلفی چون پارس، پهلوی، کوچ، بلوچ وجود دارند که از همه آنها در ساختار نیروهای نظامی و سپاهی استفاده شده است. تفکیک وظایف هر یک از طبقات اجتماعی می‌تواند عامل ایجاد هماهنگی و امنیت اجتماعی در جامعه شود. بر خورداری از سپاه نیرومند و کارآموده و مجرب، عامل دیگری است که موجب امنیت برون‌مرزی می‌شود. برای یک کشور هیچ‌چیز بیشتر از حفظ تمامیت ارضی اش ارزشمند نیست؛ اما نشانه‌هایی که علت و عامل پدید آمدن وضعیت ناامنی می‌شوند شامل بی‌اخلاقی، نابرداری، بیدادگری، فقدان قدرت سیاسی نیرومند، دنیاطلبی، فقدان فرّه ایزدی، طلسم و جادو، جنگ و غیره نشانه‌های نمایه‌ای هستند که عامل اختلال در امنیت فردی، اجتماعی و ملی می‌گردند.

منابع

- افراخته، عبدالحمید و نجف لکزایی (۱۴۰۱)، «مرجع امنیت در شاهنامه»، فصلنامه علمی- پژوهشی سیاست‌مطالیه، سال ۱۰، شماره ۳۷، صص: ۶۰-۸۴.
- امیدسالار، محمود (۱۳۸۴)، *دانش‌نامه زبان و ادبیات فارسی*، جلد ۱، تهران: فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، مدخل اژدها، صص: ۳۵۸-۳۵۷.

- امیدسالار، محمود (۱۳۹۶)، *بوطیقا و سیاست در شاهنامه*، ترجمه فرهاد اصلانی و معصومه پورتقی، تهران: سخن.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۹۰)، *دفتر خسروان*، برگزیده شاهنامه فردوسی، تهران: سخن.
- برزگر خالقی، محمدرضا (۱۳۷۹)، «دیو در شاهنامه»، *مجله متن پژوهی ادبی*، دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۱۳، صص: ۱۰۰-۷۶.
- بهار، مهرداد (۱۳۷۶)، *پژوهشی در اساطیر ایران*، تهران: آگاه.
- پورداود، ابراهیم (۱۳۸۴)، *گات‌ها*، چاپ دوم، تهران: اساطیر.
- چندلر، دانیل (۱۳۹۴) *مبانی نشانه‌شناسی*، ترجمه مهدی پارسا، تهران: سوره مهر.
- خالقی‌مطلق، جلال (۱۳۸۸)، *بندهش*، تهران: توس.
- داعی‌الاسلام، سیدمحمدعلی (۱۹۴۸)، *وندیداد (حصه سوم کتاب اوستا)*، دکن: حیدرآباد.
- دانش‌پژوهان، منوچهر (۱۳۹۵)، «رابطه فرهنگ سیاسی و امنیت در شاهنامه»، *فصلنامه امنیت‌پژوهی*، شماره ۵۴، صص: ۱۸۷-۲۰۰.
- ایرانی، دینشاه (۱۳۵۳)، *اخلاق ایران باستان*، چاپ چهارم، بمبئی: موسسه اقتان.
- رضازاده، زوارم، بتول فخر اسلام و رضا اشرفزاده (۱۴۰۲)، «بررسی و تحلیل مؤلفه‌های امنیت در حکومت کی‌خسرو در شاهنامه فردوسی با رویکرد به مبانی مکتب کپنهاگ»، *نشریه سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی*، آذر ۱۴۰۲، دوره ۱۶، شماره پیاپی ۹۱، صص ۱۳۷-۱۷۱.
- صفوی، کورش (۱۴۰۱)، *درآمدی بر معنی‌شناسی*، تهران: سوره مهر.
- صفوی، کورش (۱۳۹۳)، *آشنایی با نشانه‌شناسی ادبیات*، تهران: علمی.
- فرنیغ‌دادگی (۱۳۹۰)، *بندهش*، گردآورنده مهرداد بهار، تهران: توس.
- کالر، جاناناتان (۱۳۹۰)، *در جستجوی نشانه‌ها*، ترجمه لیلا صادقی و تینا امرالهی، تهران: نشر علم.
- کرتیس، وستا سرخوش (۱۳۸۶)، *اسطوره‌های ایرانی*، ترجمه عباس مخبر، تهران: مرکز.
- کرم‌زاده یزجی، محمدصادق (۱۳۹۴)، *امنیت در شاهنامه*، تهران: فقه الصادق.
- کریستوا، ژولیا و ژاک دریدا (۱۳۹۸)، «نشانه‌شناسی و گراماتولوژی»: *نمونه‌هایی از نقد پسامدرن: سرگشتگی نشانه‌ها*، گزینش و ویرایش مانی حقیقی، تهران: مرکز.
- میرعرب، مهرداد (۱۳۷۹)، «نیم‌نگاهی به مفهوم امنیت»، مترجم سید عبدالقیوم سجادی، *فصلنامه علوم سیاسی*، دانشگاه باقرالعلوم، دوره ۳، سال ۳، شماره ۹، صص: ۱۳۳-۱۴۲.
- مینوی خرد، (۱۳۸۵)، *ترجمه احمد تفضلی*، چاپ چهارم: توس.
- نصیری، علی اصغر (۱۳۹۸)، «*وجوه امنیتی متعالی و متدانی شاهنامه فردوسی*»، *فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست متعالیه*، سال ۷، شماره ۲۴، صص: ۱۵۹-۱۷۶.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۳)، *شاهنامه*، به کوشش سعید حمیدیان، تهران: قطره.
- هینلز، جان (۱۳۷۵)، *شناخت اساطیر ایران*، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی، چاپ چهارم، تهران: نشر چشمه.

- Bailey, Harold Walter (1971). *Zoroastrian problems in the ninth century*

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی